

Adjektiv och känsla

Marianne Nordman
Nordiska språk
Vasa universitet

The aim of this paper is to study the readers' emotional experiences of three texts. Two of the texts are literary: one is the original version and from the other one all adjectives are left out. The third text is an original LSP text. Two test groups are asked to evaluate the texts using Osgood's semantic differential. According to the study the two test groups show only small differences in their emotional experiences of the two literary versions. The LSP text is considered more objective and common than the two other ones. The study shows that not only the adjectives, but also other linguistic and content aspects as well as the reading sequence influence the readers' emotional experiences.

Nyckelord: adjektiv, känsla, upplevelseanalys

1 Bakgrund

Känsla kan uttryckas på många olika sätt också i en skriven text. Av de tillbudsstående medlen att förmedla känsla är emotiva ord inklusive adjektiv bara en möjlighet bland många. Adjektiven är ändå intressanta eftersom de är en ordklass som är mindre beroende av texttemat än andra ordklasser och som bl.a. därför vanligen och ganska slentrianmässigt brukar ses som språkliga uttryck för känslor. Adjektiven kan vara antingen ”äkta” eller bestå av particip som fungerar på samma sätt som ett adjektiv (Liljestrand 1993: 47).

Adjektiv i en text är inte alltid funktionellt en enhetlig kategori. Man kan tänka sig att särskilja åtminstone två olika funktioner hos adjektiven. De kan vara tematiskt nödvändiga i texten eller de kan användas på ett tematiskt mer fristående sätt för att beskriva och för att göra texten mer tilltalande (Cassirer 1986: 73). Det påstås ofta att tematiskt nödvändiga adjektiv dominerar i facktext medan de fristående adjektiven, ibland t.o.m. utsmyckande, används mer frekvent i andra typer av texter, framför allt i skönlitterära.

En bred undersökning i facktext på svenska visar att adjektiven där är ganska få, i viss mån fackområdesanknutna, och att dessa generellt beter sig som neutrala adjektiv också i andra texter (Nordman 1992: 129). I skönlitteratur finns möjligheter till en mer extensiv och exklusiv användning. En grundlig granskning av adjektiven i Jarl Hemmers roman *En man och hans samvete* (1931) där det ena delmaterialet i min nu aktuella studie ingår visar att adjektiven är i huvudsak konventionella också hos Hemmer och att hans relativt återhållsamma användning bottnar i en strävan att skriva en enkel och naken prosa i romanen (Nordman 1981: 251). Men visst blottar hans adjektivbruk också känslor.

2 Syfte

För den som studerar emotiva element i en text är det viktigt att skilja på ur vems synvinkel emotionerna betraktas. Det är självklart att författaren/skribenten utnyttjar friheten att välja uttryck för att föra fram sina budskap och även emotioner. Detta gäller både för skönlitterär text och för facktext. Känslor kan alltså studeras utgående från författarens horisont. Men det är också möjligt att studera känslouttrycken i den skrivna texten utgående från mottagarens synvinkel. (Jahr 2000: 17, 237.) I min studie väljer jag mottagarperspektivet och prövar två studentgrupper på deras upplevelse av tre textutdrag. I samtliga utdrag spelar adjektiven en central roll, dels med sin existens och dels med sin icke-existens. Jag vill ta reda på hur adjektiven påverkar läsarens textupplevelse. Ger de utslag t.o.m. på ett emotionellt plan? Utgående från försökspersonernas textupplevelse diskuterar jag adjektivens roll i texterna och relationen mellan adjektiv och känsla.

3 Material

Som testmaterial för min undersökning har jag valt tre korta textutdrag. (Utdrag ur utdragen finns i bilaga 1.) Text A representerar skönlitterär text och är ett originalavsnitt ur Jarl Hemmers roman *En man och hans samvete* (1931). Text B är samma textavsnitt som bearbetats så att samtliga adjektiv avlägsnats. Endast tre particip har av textuella skäl kvarlämnats. Texten känns ändå inte onaturlig och det finns t.o.m. författare som

medvetet rensar ut adjektiv ur sina texter för att skapa en mer direkt stil (Liljestrand 1993: 48).

Det tredje textavsnittet, text C, representerar facktext och ingår i Svenska Lantbruksskolornas lärareförenings *Jordbrukslära* (1963). Valet av en relativt gammal facktext som analysmaterial är medvetet för att de olika textutdragen inte vad språkbruket beträffar ska skilja sig alltför påtagligt från varandra och på så sätt påverka läsarnas textupplevelse. Text 3 har inte presenterats i bearbetad version, eftersom det i den texten är svårt att utelämna adjektiven. Man kan t.ex. inte utelämna *lätt* i *lätt jord*, eftersom adjektivet är terminologiskt nödvändigt. Inte heller kan *torr* utelämnas i uttrycket *en lerjord bör vara så torr att den faller sönder*. Den värdering som adjektiven för fram fokuserar mer på objektets egenskaper än på skribentens emotionella ställningstaganden (jfr Jahr 2000: 76). Däremot är det helt möjligt att utelämna alla adjektiv i den skönlitterära texten som t.ex. adjektiven i *de stumma bataljonerna av nystrukna, vita träkors* som i den bearbetade versionen blir *bataljonerna av träkors*. Olikheterna i adjektivens funktion i de två textgenrerna är alltså påtagliga: i den skönlitterära texten fungerar adjektiven som tematiskt fristående medan de i facktexten är tematiskt nödvändiga.

Text A innehåller 40 adjektiv inklusive particip (11,8 % av alla ord), text B innehåller endast 3 particip (1,0 % av alla ord) och text C innehåller 18 adjektiv (7,9 % av alla ord), participen medräknade. Text A är ovanligt adjektivrik för att vara en produkt av Hemmer. Prosan i *En man och hans samvete* har ett adjektivgenomsnitt på 5,8 % (Nordman 1981: 243). Men i skönlitterär text kan adjektivförekomsterna variera betydligt också hos en och samma författare. Cassirer (1986: 73) t.ex. lyfter fram en variation mellan 4 % och 11 % hos Hjalmar Söderberg. Thelander (1970: 55) visar att det i ett material som består av sakprosa och fiktionsprosa från 1948–1968 är en skillnad i adjektivförekomsterna så att sakprosan har i genomsnitt 9,0 % adjektiv och fiktionsprosan 7,2 %. Rent generellt kan det konstateras att texterna i mitt material med undantag av den bearbetade har normala adjektivförekomster.

I *Svenska Akademiens grammatik*, del 2 (1999: 154) föreslås en modell för gruppering av adjektiven i centrala egenskapstyper (dimension/form, ålder, färg, annan fysisk egen-

skap, hastighet, värde, sinnelag, sinnesstämning, läge). Endast drygt en fjärdedel av adjektiven i det skönlitterära utdraget i mitt material kan inordnas i dessa kategorier. Utfallet för facktexten är liknande. Därför avstår jag från en sådan kategorisering. Hemmers adjektiv är ibland rätt specifika som t.ex. *molndiger*, *oförliknelig*, *osynlig*. Också participen är svåra att inordna i grupperingsmodellen som t.ex. *segerkrönt*, *sargad*, *tinande*. Adjektiven i mitt testmaterial hör alltså inte till de mest centrala och kan därför vara ännu mer intressanta när det gäller påverkan på textupplevelsen.

4 Metod

För att få en uppfattning om mottagarnas textupplevelse i relation till adjektivförekomster i skönlitterär text och i facktext har jag använt mig av Osgoods semantiska differential (Osgood, Suci & Tannenbaum 1957). Försökspersonerna är sammanlagt 14 men indelade i två grupper om 7 personer i var. Samtliga är studenter inom modersmålet svenska vid Vasa universitet. Studenterna fick läsa igenom textmaterialet i föregiven ordning och notera sin upplevelse med hjälp av Osgoods semantiska differential. Den ena studentgruppen fick texterna i följd A – B – C, den andra i följd B – A – C. Jag valde olika ordningsföljd för grupperna därför att jag ville se om upplevelsen påverkades av intrycket från den föregående läsningen. I den slutliga redovisningen sammanför jag dock resultaten för båda grupperna. En indelning av försökspersonerna i tre grupper hade känts optimal eftersom det då hade blivit möjligt för en grupp att inleda läsningen också med text C. Men antalet personer per grupp hade då blivit besvärande litet. Därför avstod jag från en sådan indelning.

Då Osgoods differential används vid upplevelseanalys har ordupplevelse vanligen varit det centrala och betydelsen av ett testord brukar noteras som en punkt i ett mångdimensionellt rum. Upplevelsen av ordet kan alltså uppskattas matematiskt. Upplevelsen av ett ord granskas så att försökspersonerna prickar in ordet på en 7-gradig skala. Extrempunkterna på skalan är två antonyma ord. Varje ord prickas in på flera antonympar och den differential som fås som slutprodukt säger något om de känslor som ordet väckt hos försökspersonen. Testmetoden har använts i olika sammanhang. Haagensen t.ex. har testat studenters attityder till olika språk (Haagensen 2007: 119) och Hansson

har använt metoden på ungdomar som fått reagera på versrader i en dikt. Hansson tror att läsaren också då har en upplevelsekapacitet som det går att fånga i en systematisk analys med Osgoods differential (Hansson 1964: 54 ff; Hansson 1970: 54 ff). Själv har jag prövat metoden på helhetsupplevelse av en hel dikt även om försökspersonerna då upplevde testet som svårt, eftersom de associationer som dikten skapade kändes alltför komplicerade för att kunna fästas vid ett spektrum av antonymer i differentialen. (Nordman 1997: 116 f.) Samma typ av problem kunde gälla för det nu aktuella testet med textutdragen, även om försökspersonerna inte uttryckt sådana bekymmer. Också nu är det som ska upplevas omfattande textstycken där flera olika reaktioner kan brytas mot varandra.

För mitt test har jag modifierat Osgoods skala och använder mig av 5 grader. Försökspersonerna får mäta sin upplevelse av texterna som helhet med hjälp av 8 antonympar (*vacker – ful, varm – kall, hård – mjuk, rund – kantig, emotionell – saklig, ovanlig – vanlig, stark – svag, hög – låg*). Adjektiven som används i testet representerar de egenskapstyper som *Svenska Akademiens grammatik*, del 2 (1999: 154) anför och hör alltså till de mest centrala i svenskan. Försökspersonerna är inte medvetna om att adjektiven i texterna står i fokus för mitt intresse.

De differentialer som blir ett resultat av testet presenteras i fyra diagram och resultaten ställs mot varandra, jämförs och diskuteras.

5 Resultat

I det första resultatdiagrammet jämförs upplevelsen av originaltexten (text A) hos de två testgrupperna, hos den som inledde med att läsa den skönlitterära ursprungstexten och den som först läste den adjektivlösa versionen.

Adjektiv och känsla

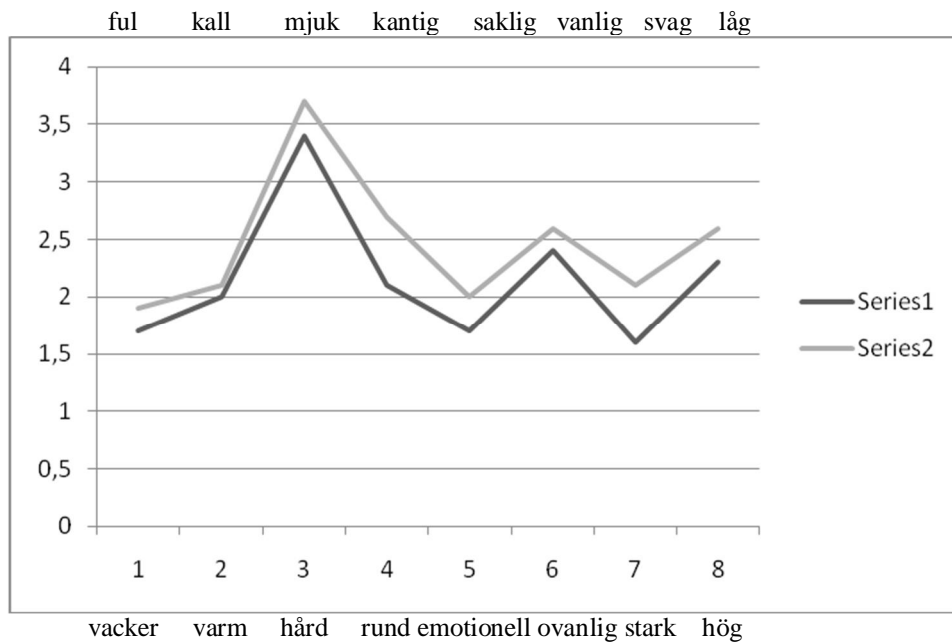

Diagram 1. Upplevsediagram för text A. Kurva 1 anger upplevelserna i den grupp som inledde med att läsa A, kurva 2 i den grupp som inledde med att läsa B. Siffrorna till vänster anger grader på skalan 1–5

De båda kurvorna i diagrammet visar tydlig likhet. Läsarna har alltså en stabil upplevelse av den skönlitterära ursprungstexten oberoende av i vilken ordning de har läst den. De som läste den adjektivlösa texten B först ligger en aning mer mot den negativa dimensionen med ett något mer kantigt, sakligt, vanligt, svagt och lågt intryck av text A, men skillnaden i upplevelse är liten. Läsintycken påverkas ändå av i vilken ordning texterna läses. Den bästa fräschören går förlorad vid en andra genomläsning även om texten då är mer målande.

Diagram 2 visar upplevelsen hos de två testgrupperna inför den adjektivlösa skönlitterära texten (text B).

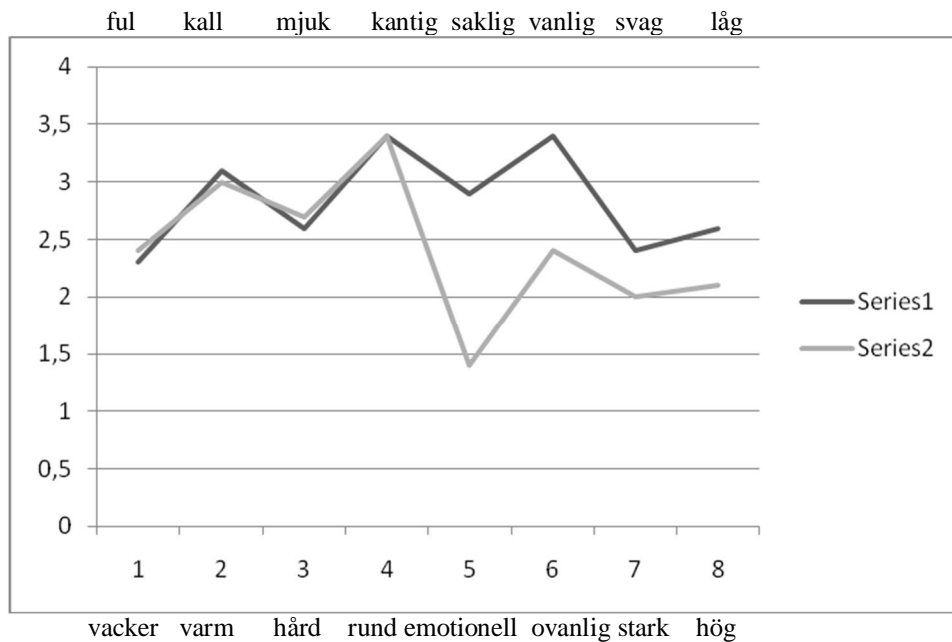

Diagram 2. Upplevelsedigram för text B. Kurva 1 anger upplevelserna i den grupp som inledde med att läsa A, kurva 2 i den grupp som inledde med att läsa B. Siffrorna till vänster anger grader på skalan 1 – 5

I diagram 2 är det intressant att notera att de som inleder sin läsning med den adjektivlösa skönlitterära texten upplever denna som mer emotionell och ovanlig, likaså som en aning starkare och högre än den andra. Läsarna har ju inte sett originaltexten i detta skede och skapar sig sina intryck utgående från endast den adjektivlösa varianten. Det faktum att de ändå upplever texten som starkt emotionell och ovanlig måste alltså bero på andra faktorer i texten än på adjektiven. De som inledde med att läsa originaltexten är betydligt mer reserverade i sin upplevelse och ser den adjektivlösa texten som mer saklig och vanlig; de har ju redan mött innehållet i sin första läsning och dessutom i en mer målande form.

Den adjektivlösa texten innehåller precis som originaltexten många andra emotiva element än adjektiv och particip. Till sådana hör ett rikt urval av verbfraser som visar prov på en stark dynamik som t.ex. *rann upp, flögo ut, stimmade, sågat sig mot varann, badade i ljus, brutit fram, flöt ned*. Därutöver innehåller texten många uttryck där emotioner finns inbakade som t.ex. sammansättningar (*jättehymn, vårmullen*), negationer (*ingenting var som annars*) och upprepningar av negation (*aldrig – aldrig*), bilder (*deras pannor vilade, bataljoner av träkors, en ton bland tusen andra, var som lyftad*) och

ett ordval som rent semantiskt implicerar känslor (*förväntan, vedervärdigheter, glädje, småsinne, vardagsfejder*). Det är alltså skäl att vid en uttömmande upplevelseanalys beakta även annan kontext än adjektiven, eftersom den övriga kontexten helt uppenbart också fungerar som emotionsindikator (jfr Jahr 2000: 93, Cassirer 1986: 69). Alla adjektiv behöver inte heller nödvändigtvis uttrycka emotioner, inte ens i en skönlitterär text. Adjektiv som t.ex. *gemensam, vit, inre* speglar inte någon speciellt stark känsla.

Diagram 3 visar läsarnas upplevelse av facktexten.

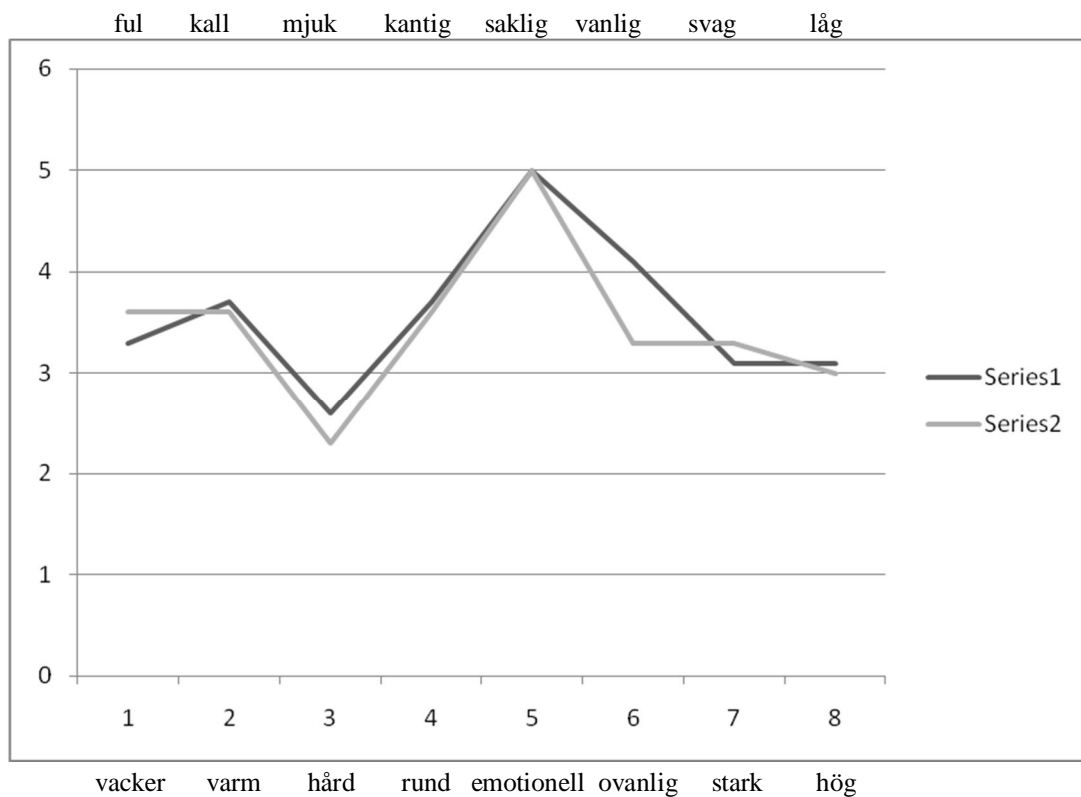

Diagram 3. Upplevsediagram för text C. Kurva 1 anger upplevelsena i den grupp som inledde med att läsa A, kurva 2 i den grupp som inledde med att läsa B. Siffrorna till vänster anger grader på skalan 1 – 5

Upplevelsen av facktexten visar stor likhet i de båda grupperna. Den tydligaste olikheten mellan grupperna kommer fram vid antonymen *vanlig – ovanlig* där de som inledde med att läsa den bearbetade skönlitterära texten och sedan fortsatte med det skönlitterära originalet ser facktexten som något mer ovanlig. Kanske är det kontrasten

mellan den adjektivrika litterära texten och facktextens saklighet som skapar det intrycket. I båda grupperna anser samtliga försökspersoner att facktexten är strikt saklig.

Diagram 4 visar en sammanställning av samtliga försökspersoners upplevelse av de skönlitterära textvarianterna och av facktexten oberoende av läsföljd.

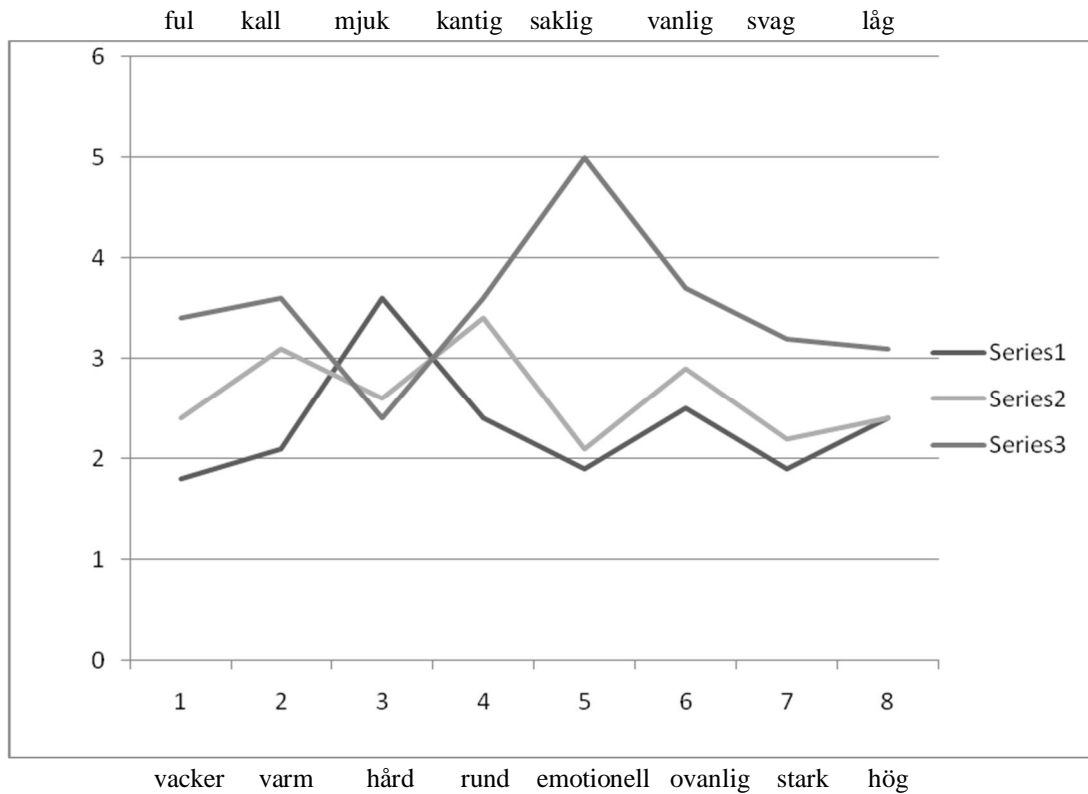

Diagram 4. Upplevelsediagram för båda grupperna tillsammans. (1 = text A, 2 = text B, 3 = text C). Siffrorna 1 – 5 till vänster anger grader i differentialen

Den helhetsbild av textupplevelserna hos försökspersonerna som diagram 4 ger visar en märkbar samstämmighet i upplevelsen av de skönlitterära textvarianterna. Originaltexten med adjektiv upplevs som litet vackrare, varmare, mjukare, rundare och som en aning mer emotionell, ovanlig och stark än den adjektivlösa texten. Överlag kan man alltså konstatera att originaltexten ger en något mer positiv upplevelse än den bearbetade varianten.

Facktexten däremot som är en originaltext med alla adjektiv bevarade väcker överlag en mer negativ upplevelse jämfört med de båda skönlitterära varianterna. Facktexten är mer ful, kall, saklig, vanlig, svag, låg och en aning mer hård. I båda testgrupperna har

försökspersonerna konfronterats sist med facktexten, vilket kan ha en betydelse för hur den upplevts.

6 Diskussion

Min analys av textupplevelsen hos ett antal försökspersoner visar, om än indirekt, helt förväntat att adjektiven har olika funktioner i olika texter och att de spelar en roll för textupplevelsen och för de emotioner som Osgoods semantiska differential fångar upp. Detta kommer klart fram i försökspersonernas olika upplevelser av den skönlitterära originaltexten och av den bearbetade men även i deras reaktioner på facktexten. Samtidigt är det påtagligt att också annat än adjektiv kan styra mottagarnas känslomässiga reaktioner.

Även läsföljden spelar en roll för hur mottagarna upplever texten. De som läste den adjektivlösa skönlitterära texten först förbrukade en del av sina fräscha emotionella upplevelser inför originaltexten som fick ett mer nedtonat mottagande. De som mötte facktexten direkt efter den obearbetade skönlitterära upplevde facktexten som en aning mer ovanlig än de andra försökspersonerna.

Att det finns en relation mellan adjektiv och känsla är inte en ny upptäckt. I analysen av studenternas textupplevelse mätt med adjektiviska antonymer ger adjektiven i texten tydliga utslag. Men de är inte ensamma om att bära upp känslor. Försökspersonernas reaktioner visar att emotioner förs fram också i andra komponenter, både i språk och i innehåll. Och kanske spelar också mottagarens förväntningar på texten en viss roll.

Litteratur

- Cassirer, Peter (1986). *Stilistik & stilanalys*. Stockholm: Biblioteksförlaget.
- Haagensen, Bodil (2007). *Dialogpedagogik och motivation. En fallstudie i svenska på universitetsnivå*. Akad. avh. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Hansson, Gunnar (1964). *Dikt i profil*. Göteborg: Akademiförlaget Gumperts.
- Hansson, Gunnar (1970). *Litteraturen och mottagarna*. Lund: Gleerup.
- Jahr, Silke (2000). *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Liljestrand, Birger (1993). *Språk i text. Handbok i stilistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Nordman, Marianne (1981). *Stil och struktur i Jarl Hemmers En man och hans samvete*. Akad. avh. Åbo: Åbo Akademi.

Nordman, Marianne (1992). *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.

Nordman, Marianne (1997). "Stilla kväll". En upplevelseanalys. I: *Metriskta fäder och förnyare*. Studier framlagda vid Hallvard Lie-symposiet. Femte nordiska metrikkonferensen. Oslo 26–28 oktober 1995, 111–120. Utg. Ulla-Britt Frankby & Jörgen Larsson. Göteborg: Centrum för metriska studier.

Osgood, Charles E., George J. Suci & Percy H. Tannenbaum (1957). *The measurement of meaning*. Urbana: University of Illinois Press.

Svenska Akademiens grammatik (1999). Av Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson. Del 2. Stockholm: Svenska Akademien.

Thelander, Mats (1970). *Fiktionsprosa och sakprosa: jämförande stilanalys med kvantitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1.

TEXT A

Helsingfors hade sin oförlikneliga dag den 16 maj 1918.

Redan när den klara morgonen rann upp över hustaken, såg varenda människa att ingenting var som annars. Var detta Helsingfors? Denna ljusa stad, dessa festliga husmassor, kring vilka flaggorna som bäst flögo ut på stänger som icke funnits där förr – var det verkligen samma svärmodiga stad, som längesen glömt vad all glädje heter? Dessa torg och gator, där hänförda människor stimmade med en stor förväntan i ögonen – var det samma gator, där tre fientliga språk och folklynnen sågat sig mot varann under en slitande sekellång kamp?

TEXT B

Helsingfors hade sin dag den 16 maj 1918.

Redan när morgonen rann upp över hustaken, såg varenda människa att ingenting var som annars. Var detta Helsingfors? Denna stad, dessa husmassor, kring vilka flaggorna som bäst flögo ut på stänger som icke funnits där förr – var det verkligen samma stad, som längesen glömt vad glädje heter? Dessa torg och gator, där människor stimmade med förväntan i ögonen – var det samma gator, där tre språk och folklynnen sågat sig mot varann under kamp?

TEXT C

Som tidigare framhållits, innebär höstplöjningen så avsevärda fördelar gentemot vårplöjningen, att metodernas värde knappast behöver diskuteras. Det förekommer emellertid ibland, att marken fryser till så tidigt, att en del av det, som skulle ha plöjts på hösten, blir oplöjd. Det kan då ifrågasättas, huruvida denna jord skall plöjas på våren och i så fall när och hur den skall plöjas. Om jorden är lätt och inte alltför besvärad av ogräs, kan det stundom vara bättre att endast harva kraftigt och därefter välta jorden före sådden.
